O ANALIZĂ A UTILIZĂRILOR NON-STANDARD ALE INDEXALELOR TEORIA REFERINŢEI DIRECTE *VS* TEORIA DESCRIPTIVĂ

ŞTEFANIA VULPE

Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti", Bucureşti
vulpe_steffania@yahoo.com

Cuvinte-cheie: *expresii indexale, referinţă directă, descriptivism, conţinut propoziţional, valori de adevăr*.
Keywords: *indexicals, direct reference, descriptivism, proposition, truth values.*

INTRODUCERE

În acest studiu vom descrie şi analiza, pe baza câtorva enunţuri care conţin expresii indexale, principiile a două modele teoretice privitoare la statutul semantic al acestor expresii, anume modelul referinţei directe, pe de o parte, şi cel descriptiv, pe de alta. Cele două teorii încearcă să ofere un răspuns cu privire la felul în care sunt folosite şi înţelese expresiile care trimit contextual la un singur individ[1], numite şi „termeni singulari" (engl. *singular terms*, Salmon 1991: 835). Printre termenii singulari din limbă se numără numele proprii (*Anthony Hopkins*), descrierile definite (*actorul principal din „The Silence of the Lambs"*) şi, nu în ultimul rând, expresiile indexale (*eu*, *el*, *acela*, *aici*, *acum* etc.). Viziunea clasică asupra structurilor de limbaj care fac obiectul acestei lucrări, susţinută de filosofi precum Russell (1918), Reichenbach (1947), Frege (1956), Lewis (1979) este de tip descriptivist, iar cea relativ recentă, cu adepţi precum Castañeda (1966), Perry (1977), Kaplan (1989), Recanati (1993) este de tip direct referenţial.

Cum, în prezent, viziunea dominantă în literatura de specialitate este cea direct referenţială, accentul va cădea pe posibilele argumente în favoarea celeilalte abordări, cea descriptivă. Deoarece aceasta din urmă a fost pusă în legătură frecvent cu utilizări non-standard[2] ale indexalelor, situaţiile de comunicare ce urmează a fi discutate se vor concentra asupra indexalelor care primesc contextual interpretare metonimică sau generică. Vom face cunoscute ideile prin care adepţii

[1] „Individ" este folosit în această lucrare ca termen umbrelă pentru persoane, obiecte, momente, locuri etc.

[2] Utilizările non-standard se deosebesc de utilizările standard ale indexalelor prin aceea că nu trimit în mod direct la persoane, obiecte momente sau locuri ale enunţării, aşa cum se întâmplă în enunţul „Eu sunt aici acum", care s-ar traduce „Enunţiatorul se află în locul enunţării, la momentul enunţării."

SCL, LXXII, 2021, nr. 1, Bucureşti, p. 21–31

BDD-A32489 © 2021 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:35:43 UTC)

referenţialismului direct au încercat să îşi argumenteze opţiunea teoretică cu privire la enunţuri de acest tip şi, în final, vom prezenta viziunea spre care înclinăm.

1. TEORIA DESCRIPTIVĂ (TD) *VS* TEORIA REFERINȚEI DIRECTE (TRD)

1.1. Teoria descriptivă susţine că referinţa termenilor singulari este întotdeauna indirectă, mediată de conţinuturi descriptive. În plus, un enunţ în care este folosit un termen singular va exprima un conţinut propoziţional[3] cu un conţinut descriptiv drept constituent. În (1), de exemplu, descrierea ^preşedintele României^ este parte a conţinutului propoziţional al enunţului care încorporează descrierea definită *preşedintele României*. Cum în realitate există un singur individ care să corespundă cu acest conţinut descriptiv, respectiv Iohannis, descrierea se referă în mod unic la acest individ.

(1) *Preşedintele României* este sas.

Pentru indexale s-a propus o variantă teoretică descriptivă uşor nuanţată, datorată statutului lor de termeni dependenţi de contextul enunţării. Descriptiviştii admit faptul că, fără o suplimentare contextuală, referenţii indexalelor nu pot fi fixaţi şi, în consecinţă, nu putem stabili o valoare de adevăr pentru enunţ. Cu toate acestea, exclud posibilitatea ca un individ (concret) să figureze în schema compunerii conţinutului propoziţional al unui enunţ indexal. Orice este perceptibil sau material trebuie eliminat din această sferă pentru care se ridică problema adevărului (Frege 1956: 292). Tot sensurile, aşadar, sunt, în accepţia lor, părţi constituente ale conţinutului pe care îl evaluăm ca fiind adevărat sau fals. Este vorba aici de o noţiune a sensului (engl. *sense*) uşor diferită de cea de sens lingvistic (engl. *linguistic meaning*). Pentru expresiile indexale folosite într-o anumită situaţie de comunicare, sensul (*sense*) este fixat având în vedere, pe de o parte, sensul lingvistic (*meaning*), iar pe de alta unele condiţii impuse de folosirea enunţului în context (Kapitan 2016: 305). Sensul unei expresii se corelează mai degrabă cu semnificaţia sa cognitivă, cu modul în care cineva percepe referentul (Zalta 2019). Stabilirea adevărului enunţului din (2), de pildă, se va face în baza unui conţinut propoziţional de tipul - „Persoana cu care vorbesc, cu trăsăturile X, Y, Z, are proprietatea de a fi sas”.

(2) *Tu* eşti sas.

Potrivit unei perspective descriptive ceva mai rafinată, propusă de Russell (1918) pentru indexale, sensurile sunt reprezentate de obiecte specifice cu care enunţiatorul are un contact mediat de percepţie. Deoarece două persoane nu pot percepe un anumit obiect în mod identic, sensurile indexalelor trebuie să se coreleze

[3] Conţinutul propoziţional (engl. *proposition*) reprezintă cumulul de sensuri ale constituenţilor unui enunţ. Pe baza acestuia, enunţul este evaluat drept adevărat sau fals.

BDD-A32489 © 2021 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:35:43 UTC)

cu descrieri mentale diferite. Orilia (2018) prezintă această idee avansată de Russell, pe baza exemplului de la (3):

(3) Îmi place *aceasta*. (context: enunţiatorul indică o masă din preajma sa şi a receptorului)

Accepţia lui Russell este că enunţiatorul va atribui demonstrativului *aceasta* sensul de „obiect mental care este în câmpul meu vizual ca rezultat al faptului că privesc o masă", iar receptorul sensul de „obiect mental din câmpul vizual al enunţiatorului, diferit de cel pe care îl percep eu, ca receptor, dar rezultat din atenţia mea îndreptată asupra aceluiaşi obiect" (Orilia 2018: 5). În mod similar, o structură demonstrativă complexă precum *acel vârf* s-ar corela cu descrieri care redau într-un mod cât mai precis raportul dintre enunţiator şi referent: „vârful responsabil de experienţa mea vizuală" sau „vârful pe care îl văd" (Lawlor 2013: 148).

Indiferent de felul în care este prezentat sensul indexalelor de către descriptivişti, un lucru rămâne cert, respectiv faptul că nu se concepe ca indivizii înşişi şi nu proprietăţi/conţinuturi descriptive, de o natură sau de alta, să intre în configuraţia conţinutului propoziţional al enunţurilor care încorporează astfel de expresii. Acesta este, aşa cum se va vedea în continuare, punctul central distinctiv între cele două abordări.

1.2. Teoria referinţei directe susţine că referinţa unora dintre termenii singulari, printre care şi indexalele, se produce în mod direct, astfel încât, atunci când sunt folosiţi într-un enunţ, contribuţia lor la conţinutul propoziţional evaluabil ca adevărat sau fals e reprezentată de indivizii înşişi. Se admite totodată faptul că vorbitorii ţin seama de unele reguli semantice atunci când folosesc expresiile. Aceste reguli semantice, numite în terminologia lui Kaplan *caractere* (1989: 505), iar în cea a lui Perry *roluri* (1977: 479), constituie, de fapt, sensul *lingvistic* al indexalelor. De exemplu, ceea ce ştim despre adverbul *ieri* atunci când îl auzim este o regulă de tipul „ziua anterioară zilei în care este folosită expresia". Dacă un asemenea conţinut descriptiv ar figura în conţinutul propoziţional al unui enunţ, atunci ar însemna că, indiferent de ziua în care este folosit adverbul, conţinutul propoziţional ar fi acelaşi (Fitch & Nelson 2018: §3). Astfel, dacă un enunţiator oarecare rosteşte (4) în două zile consecutive, ar spune acelaşi lucru, anume că Ion a început să îşi renoveze casa în ziua anterioară zilei în care este folosită expresia. Acest lucru este însă greşit, pentru că într-una dintre zile enunţul ar fi adevărat, iar în alta fals. Prin urmare, admiţând principiul general acceptat că dacă două enunţuri au valori de adevăr diferite, ele au sensuri diferite, înseamnă că ceea ce numim sens pentru *ieri* nu poate coincide cu regula care îi determină interpretarea, ci, mai degrabă, cu însuşi momentul sau intervalul de timp denotat de indexal.

(4) Ion a început să îşi renoveze casa *ieri*.

Un adept al referenţialismului direct ar afirma deci că „Iohannis" este constituent al conţinutului propoziţional exprimat de numele propriu din (5), de pronumele *eu* din (6), în situaţia în care Iohannis este enunţiator, precum şi de

BDD-A32489 © 2021 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:35:43 UTC)

pronumele *el* din (7), dacă cineva îl indică pe Iohannis, intenţionând ca el să fie referent pentru expresia folosită.

(5) *Iohannis* este sas.

(6) *Eu* sunt sas.

(7) *El* este sas.

Diferenţele dintre cele două modele teoretice reies mai clar din tabelul de mai jos, care urmăreşte traseul către referent şi, implicit, către un conţinut propoziţional evaluabil pentru următorul enunţ:

(8) *El* este isteţ. (context: enunţiatorul indică un coleg de clasă care poartă pantaloni verzi)

	Sens lingvistic (engl. *linguistic meaning*)	Context	Sens (engl. *sense*)	Conţinut propoziţional
TRD	individ de sex masculin pe care enunţiatorul îl indică		(entitatea) Ion	^Ion are proprietatea de a fi isteţ^
TD	individ de sex masculin pe care enunţiatorul îl indică		băiatul care poartă pantaloni verzi	^Băiatul care poartă pantaloni verzi are proprietatea de a fi isteţ^

Criticile la adresa teoriilor descriptive sunt numeroase şi au la bază ideea că descrierile pe care le atribuim indexalelor sunt susceptibile de erori în percepţie sau sunt atât de personale încât ceea ce comunicăm pare a fi accesibil numai pentru noi, în calitate de enunţiatori.

Fitch & Nelson (2018: §3) de pildă, arată că dacă o persoană din secolul al XXI-lea cu afecţiuni mintale este convinsă că trăieşte în Evul Mediu şi deţine informaţii descriptive precise despre ziua în care rosteşte un enunţ care conţine expresia indexală *azi*, aceasta ar trebui să trimită la ziua de 1 august 1204. Pentru că o astfel de interpretare este implauzibilă, sensul expresiei nu ar trebui corelat cu opiniile enunţiatorului.

Tot ca o observaţie împotriva descriptivismului, Braun (2001) arată că deşi pare firesc pentru noi, în calitate de vorbitori obişnuiţi, să considerăm că enunţurile de la (9) şi (10) spun acelaşi lucru, anume că lui Fred îi este foame, TD sugerează că nu. Motivul este acela că probabilitatea ca descrierile atribuite pronumelor personale de către cei doi participanţi la conversaţie să corespundă este foarte mică. Această observaţie este întărită de ideea expusă de Frege (1956: 298) că fiecare persoană se percepe şi se descrie într-un mod particular şi simplist, care nu poate fi comun cu felul în care este ea percepută şi descrisă de oricine altcineva. Prin urmare, pare că intuiţia noastră potrivit căreia este plauzibil ca două persoane să folosească propoziţii (indexale) diferite, dar care să spună acelaşi lucru, este infirmată de viziunea descriptivă asupra acestei clase de expresii.

BDD-A32489 © 2021 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:35:43 UTC)

(9) Fred: *Îmi* este foame.

(10) Wilma (către Fred): *Îţi* este foame.

În ciuda diverselor argumente menite să elimine descriptivismul din sfera conceperii semantice a fenomenului indexalităţii, există totuşi câteva cazuri în care indexalele par să beneficieze mai degrabă de o interpretare descriptivă, nu de una direct referenţială. Cum asocierea indexalelor cu proprietăţi a fost discutată destul de frecvent cu referire la utilizările lor în contexte non-standard, în următoarea secţiune vom încerca să verificăm dacă o teorie de tip descriptiv este adecvată pentru aceste situaţii sau dacă asocierea cu proprietăţi este o trăsătură compatibilă cu teoria referinţei directe.

2. UTILIZĂRI NON-STANDARD ALE INDEXALELOR

Studiile cu privire la indexalitate au pus în lumină unele utilizări particulare ale expresiilor indexale, care nu pot fi explicate prin tratamentul standard propus de adepţii refenţialismului direct. Fixarea unui referent presupune anumite etape suplimentare, neprevăzute de viziunea clasică care sugera că, în baza sensului lingvistic şi a corelării sale cu indexalele folosite contextual, procesul este complet. În cele ce urmează, voi supune analizei câteva situaţii de comunicare de acest tip.

2.1. UTILIZĂRI METONIMICE ALE INDEXALELOR

(11) *Eu* sunt pe pătratul negru. (context: enunţiatoarea, Ioana, joacă şah cu prietena ei)

(12) *Noi* am câştigat partida. (context: enunţiatorul, Ion, face parte dintr-un grup de fani al echipei Real Madrid, care tocmai a câştigat un meci)

(13) *Ea* este în concediu. (context: enunţiatorul indică biroul la care obişnuia să stea colega sa, Maria)

(14) Îmi este dor de *el*. (context: enunţiatorul, Ion, indică bolul motanului său Tom, care a fugit de acasă)

(15) Cu un an în urmă, *azi* am plecat pe vapor. (context: enunţiatorul, Dorel, a plecat pe vapor în ziua de Rusalii, pe 9 iunie 2019, şi rosteşte enunţul în următorul an, tot în ziua de Rusalii, pe 31 mai 2020)

Contextele indicate relevă faptul că regulile clasice de identificare a referentului în aceste cazuri nu corespund cu felul în care receptorul ajunge în mod real la interpretare. Pronumele *eu* din (11) nu este interpretat ca „agent al enunţării", pronumele *noi* din (12) sau *ea/el* din (13 şi 14) nu sunt interpretate ca „grup din care face parte enunţiatorul" şi „individ indicat de enunţiator", iar adverbul *azi* din (15) nu este interpretat ca „zi în care se produce enunţarea". Interpretările oferite de receptori trimit totuşi la ceva unic şi concret: la o un pion pentru (11), la o echipă de fotbal, Real Madrid, pentru (12), la o femeie, Maria,

BDD-A32489 © 2021 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:35:43 UTC)

pentru (13), la motanul Tom pentru (14) şi la ziua de Rusalii din 2019, 9 iunie, pentru (15).

Receptorul este nevoit să parcurgă câteva etape în procesul de identificare a referentului, folosindu-se de informaţii pe care le deţine cu privire la enunţiator, de asumpţiile sale, de contextul lingvistic şi de identificarea intenţiilor comunicative. Aceste informaţii pot avea caracter descriptiv (de a fi posesor al unui pion, a fi fan al unei echipe de fotbal, a fi un obiect în strânsă legătură cu un individ, a fi ziua de Rusalii), însă numai prin fixarea individului proeminent în discurs (Ioana, Ion, scaunul, bolul, ziua de 31 mai 2020) poate receptorul să asocieze indexalelor interpretarea finală. Pionul, echipa Real Madrid, Maria, motanul Tom, ziua de 9 iunie nu reprezintă proprietăţi ale enunţiatorului (11), ale grupului din care face parte enunţiatorul (12) ale scaunului indicat (13), ale bolului (14) sau ale zilei Rusalii din 2020 (15), ci *indivizi*, care figurează în conţinutul propoziţional al enunţurilor, aşa cum apare mai jos.

Enunţul (11) este adevărat dacă şi numai dacă *pionul* se află pe pătratul negru.

Enunţul (12) este adevărat dacă şi numai dacă *Real Madrid* a câştigat partida.

Enunţul (13) este adevărat dacă şi numai dacă *Maria* este în concediu.

Enunţul (14) este adevărat dacă şi numai dacă lui Ion îi este dor de *Tom*.

Enunţul (15) este adevărat dacă şi numai dacă pe *9 iunie 2019* Dorel a plecat pe vapor.

Se observă din această secţiune că asocierea cu proprietăţi a expresiilor este posibilă şi cu siguranţă relevantă în procesul de fixare a interpretării finale oferită de receptori indexalelor, însă nu aceste proprietăţi figurează în conţinutul propoziţional al enunţurilor. Până în acest punct, aşadar, teoria referinţei directe se poate susţine în continuare, într-o variantă nuanţată însă, care să admită că fixarea indivizilor-referenţi se produce prin asocierea unor proprietăţi specifice indivizilor la care trimit în primă fază, în mod direct, indexalele.

2.2. UTILIZĂRI GENERICE ALE INDEXALELOR

(16) În mod tradiţional *eu* am voie să mănânc orice îmi doresc la ultima mea masă. (context: enunţiatorul, Ion, vorbeşte în calitatea sa de prizonier condamnat) (Nunberg 2002: 5)

(17) *Mâine* avem mereu liber. (context: enunţiatorul, salariat la o corporaţie, vorbeşte despre ziua de Paşte)

(18) *El* este de obicei italian. (context: enunţiatorul îl indică pe Papa Francisc) (Lüking 2017: 2)

(19) *Acea maşină* avea o formă diferită. (context: enunţiatorul indică o maşină Ford de generaţie nouă)

(20) Când un om ajunge *aici*, are probleme serioase. (context: enunţiatorul se află în faţa unui cabinet de psihiatrie)

Acest set de enunţuri prezintă particularitatea de a încorpora sau de a presupune existenţa implicită a unor cuantificatori (*în mod tradiţional*, *mereu*, *de obicei*)

BDD-A32489 © 2021 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:35:43 UTC)

responsabili de interpretările cu caracter generic. Interpretările individuale sunt excluse din cauza faptului că sensul lingvistic al cuantificatorilor, care implică ideea de genericitate, intră în conflict cu singularitatea citirilor referenţiale ale indexalelor şi, drept consecinţă, funcţia referenţială a indexalelor este anulată (Kijania-Placek 2017: 166). Asocierea cu un individ este însă şi aici indispensabilă pentru fixarea interpretării finale atribuite indexalelor. Receptorii ajung la interpretările „prizonierii condamnaţi" (16), „ziua de Paşte" (17), „papii" (18), „maşinile Ford" (19) şi „cabinete de psihiatrie" (20), numai după ce fixează contextual indivizii concreţi din cadrul discursiv (Ion, 19 aprilie, Papa Francisc, maşina Ford şi cabinetul de psihiatrie). Spre deosebire de exemplele prezentate la **2.1.**, aşadar, unde în condiţiile de adevăr ale enunţurilor figura ceva unic şi concret (un anumit pion, o anumită echipă de fotbal, o anumită persoană etc.), în cazul de faţă în condiţiile de adevăr ale enunţului figurează conţinuturi descriptive, întrucât interpretarea nu mai este unică, ci generică.

Enunţul (16) este adevărat dacă şi numai dacă în mod tradiţional *prizonierii condamnaţi* au voie să mănânce orice îşi doresc la ultima lor masă.

Enunţul (17) este adevărat dacă şi numai dacă mereu *ziua de Paşte* este liberă.

Enunţul (18) este adevărat dacă şi numai dacă *papii* sunt de obicei italieni.

Enunţul (19) este adevărat dacă şi numai dacă *maşinile Ford* aveau o formă diferită.

Enunţul (20) este adevărat dacă şi numai dacă persoanele care ajung la *cabinete de psihiatrie* au probleme serioase.

Reiese din discutarea celor două seturi de exemple că, deşi interpretarea oferită contextual este una la care se ajunge prin intermediul unei componente descriptive sau care se identifică complet cu o componentă descriptivă, expresiile trimit totuşi în mod direct la un individ, iar asocierea de proprietăţi se produce abia după fixarea acestuia. În cazul indexalelor acest lucru este firesc pentru că întotdeauna expresiile sunt folosite pentru a trimite la ceva ce există în situaţia de comunicare, ceva perceptibil, care, dacă nu constituie referentul concret, este strâns legat de acesta.

O explicaţie consistentă asupra felului cum ajungem la o interpretare validă pentru indexale în astfel de cazuri este oferită de Powell (1998). În încercarea de a conceptualiza un sistem de interpretare a indexalelor, autorul propune o abordare deosebită, arătând că situaţii precum cele discutate anterior pot fi lămurite printr-o perspectivă cognitivă, care are la bază *teoria relevanţei*[4]. Powell porneşte de la

[4] Teorie propusă de Sperber şi Wilson (1986), potrivit căreia procesul de comunicare nu implică numai transferul de informaţie şi decodarea mesajelor, ci şi alte elemente, printre care se numără inferenţa şi contextul. Principiul cel mai important susţinut este că, atunci când folosesc limbajul, enunţiatorii comunică mai mult decât ceea ce este literal şi se străduiesc să reducă efortul de procesare al receptorului prin elemente care să îl ghideze în mod eficient la o interpretare corectă a mesajului reprodus (Vidal *et al.* 2011: 2).

BDD-A32489 © 2021 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:35:43 UTC)

conceptul de *sens procedural*[5], preluat de la Blakemore (1987), şi de sugestia pusă în lumină de Wilson şi Sperber (1993) că pronumele codifică instrucţiuni[6] care ne conduc la concepte individuale (*eu* – „identifică referentul, stabilind întâi conceptul individual de enunţiator", *tu* – „identifică referentul, stabilind întâi conceptul individual de receptor", *el* – „găseşte un concept individual cu un referent de sex masculin", *acest* – „găseşte enunţiatorul şi apoi obiectul aflat lângă el" (Powell 1998: 15–19).

Aceste instrucţiuni sunt corelate cu prima etapă a fixării interpretării relevante contextual, astfel că receptorul trebuie să identifice indivizii care corespund acelor noţiuni specifice pentru fiecare expresie indexală – identificarea enunţiatorului pentru *eu*, a receptorului pentru *tu*, a individului de sex masculin/feminin pentru *el* şi *ea* etc. Însă pentru că rolul sensurilor lingvistice este doar de a oferi un input procesului inferenţial, urmează o a doua etapă, ce implică un proces pragmatic de căutare în conceptul individual denotat de expresie interpretarea cea mai accesibilă, respectiv un concept general, optim relevant contextual, care va fi acceptat drept interpretare finală pentru expresia folosită de enunţiator (Powell 1998: 20). Ideea avansată de Powell se poate extinde şi pentru celelalte expresii indexale întâlnite în enunţurile discutate mai sus, adverbele *mâine* şi *aici*. Acestea conduc la un concept individual de timp (*19 aprilie 2020*) sau loc (*cabinetul de psihiatrie*), însă pentru că acesta nu este optim relevant contextual, receptorul va face trecerea către un concept general (*ziua de Paşte*, *cabinetele de psihiatrie*).

Studiul lui Recanati (1993) în care au fost, de asemenea, descrise nivelurile de interpretare a indexalelor (identificarea obiectului, transferul de natură pragmatică către un alt obiect sau către o proprietate şi, în ultimă fază, stabilirea citirii de tip descriptiv sau referenţial a expresiei) ilustrează, în plus, motivele pentru care o teorie descriptivă nu este necesară pentru indexale. Autorul susţine faptul că indexalele se deosebesc ferm de alte expresii pentru care se aplică teoria descriptivă prin aceea că ele presupun o interpretare referenţială anterioară, indiferent dacă în conţinutul propoziţional figurează sau nu proprietăţi, şi consideră că astfel de

[5] Sensurile procedurale reprezintă instrucţiuni care impun anumite operaţiuni în cursul interpretării, mai concret, accesarea contextului interpretării (Vidal *et al.* 2011: 2).

[6] Codificarea de instrucţiuni a fost pusă în legătură cu expresiile indexale destul de frecvent. Iten (2005: 75), discutând despre proprietăţile distinctive ale sensurilor procedurale faţă de cele conceptuale, invocă ideea de „accesibilitate pentru conştiinţă", specifică expresiilor cu sens conceptual. Dacă suntem întrebaţi ce înseamnă „copac", în baza reprezentării mentale pe care o avem asupra unui obiect de acest tip, vom alcătui o parafrază destul de precisă. Asta sugerează existenţa unui grad ridicat de accesibilitate pentru conştiinţă a conceptului. Dacă suntem însă puşi în situaţia de a parafraza conjuncţia „dar", pe care o asociem în general cu nişte proceduri, care au caracter non-reprezentaţional, vom aminti mai degrabă felul în care am folosi-o. Spre deosebire de acele expresii cu sens conceptual aşadar, cele care încorporează proceduri sunt greu accesibile conştiinţei. În ceea ce priveşte indexalele, putem socoti că încorporează atât informaţie procedurală, cât şi conceptuală. Pronumele *ea*, de exemplu, include şi informaţia conceptuală „o anumită femeie", şi pe cea procedurală „de a corela conceptul cu un individ specific din cadrul comunicării".

BDD-A32489 © 2021 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:35:43 UTC)

exemple nu trebuie privite drept o ameninţare pentru TRD, ci mijloace prin care această teorie poate fi îmbogăţită. O astfel de teorie se va limita la ideea că în etapele interpretării indexalelor trebuie să existe un intermediar individ, chiar dacă în urma proceselor pragmatice suntem conduşi către altceva decât un individ. În consecinţă, nu va mai menţine concepţia potrivit căreia enunţurile indexale se corelează în mod obligatoriu cu un conţinut propoziţional în care contribuţia expresiilor este reprezentată de indivizi.

3. PENTRU O NOUĂ TEORIE A REFERINŢEI DIRECTE. OBSERVAŢII FINALE

Am arătat aici că ambele modele teoretice propuse pentru expresiile indexale întâmpină dificultăţi de ordin explicativ, întrucât există situaţii de comunicare pentru care niciuna dintre viziuni, în lipsa unor modificări, nu pare potrivită. Teoria descriptivă nu este adecvată pentru utilizările standard ale indexalelor deoarece fixarea unui referent se face în mod direct, fără să fie necesar un conţinut descriptiv, nici la nivelul stabilirii referentului, nici la cel al determinării unei valori de adevăr pentru enunţ. Teoria referinţei directe nu este potrivită pentru utilizările metonimice şi generice, deoarece la interpretarea finală nu ajungem în mod direct, iar în conţinutul propoziţional nu figurează indivizi decât pentru primele. A reieşit, în urma analizei seturilor de utilizări ale indexalelor, că descriptivismul se justifică în cazul celor metonimice ca element auxiliar în interpretare (de la indivizi, prin asocierea unor conţinuturi descriptive, ajungem la alţi indivizi), iar în cazul celor generice ca element final (de la indivizi ajungem la conţinuturi descriptive generice). Acest lucru relevă că cele două modele teoretice, TD şi TRD nu ar trebui să fie complet separate, ci, mai degrabă, unificate, astfel încât noua viziune teoretică să se poată aplica tuturor tipurilor de utilizări pe care le pot primi contextual indexalele.

O astfel de teorie, în optica noastră, trebuie să fie mai apropiată de principiile expuse de TRD, mai ales pentru că orice ar figura în conţinutul propoziţional, indexalele trimit totuşi în mod direct la ceva din contextul discursiv ce coincide cu interpretarea finală sau este strâns legată de aceasta. Conţinuturile propoziţionale sunt în mod obişnuit singulare (au constituenţi indivizi), excepţia fiind motivată exclusiv gramatical, astfel că de fiecare dată când descrierile sunt cele ce figurează în conţinutul propoziţional, acest lucru este marcat lingvistic prin cuantificatori (responsabili de blocarea interpretării individuale). Credem că esenţială este, în primul rând, delimitarea contextelor în care indexalele au ca interpretare finală un individ sau un conţinut descriptiv. Până în acest moment, pare destul de limpede că utilizările standard şi cele metonimice se corelează cu un conţinut propoziţional singular, iar cele generice, cu unul care are în componenţa sa descrieri. Pentru a rămâne totuşi fideli TRD, aceasta ar trebui nuanţată în felul următor:

BDD-A32489 © 2021 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:35:43 UTC)

- admiterea ideii că proprietăţile pe care le asociem indivizilor la care trimit indexalele sunt deseori esenţiale în procesul de interpretare a referinţei şi de determinare a adevărului enunţurilor.
- explicarea cauzelor care conduc la interpretări descriptive şi a efectelor lor.
- stabilirea precisă a etapelor pe care trebuie să le parcurgă receptorul pentru a ajunge la interpretarea finală pentru indexale în cât mai multe situaţii de comunicare în care apar acestea.

Demersul trebuie aşadar continuat întrucât pentru formularea unei teorii a referinţei directe solide, satisfăcătoare pentru gama largă de expresii indexale (şi utilizări ale acestora) din limbă, este necesar să fie avute în vedere cât mai multe situaţii de comunicare standard şi non-standard, precum şi alte argumente propuse de adepţi ai viziunilor teoretice de actualitate.

BIBLIOGRAFIE

Braun, David, 2001, "Indexicals", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Disponibil pe https://stanford.library.sydney.edu.au)

Castañeda, Hector-Neri, 1966, "'He': A Study in the Logic of Self-Consciousness", *Ratio*, 8, 130–157.

Fitch, Greg & Nelson, Michael, 2018, "Singular Propositions", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Edward N. Zalta (ed.) (Disponibil pe https://plato.stanford.edu)

Frege, Gottlob, 1956, "The thought: A logical inquiry", *Mind*, Vol. LXV. Nr. 259, trad. de P. T. Geach, p. 289–311.

Iten, Corinne, 2005, *Linguistic Meaning, Truth Conditions and Relevance*, Palgrave Macmillan, p. 15–105.

Kapitan, Tomis, 2016, "Indexical Duality: A Fregean Theory", *Rivista internazionale di Filosofia e Psicologia*, p. 303–320.

Kaplan, David, 1989, "Demonstratives", J. Almog, J. Perry, and H. Wettstein (eds.), *Themes from Kaplan*, Oxford, Oxford University Press, p. 481–563.

Kijania-Placek, Katarzyna, 2017, "Descriptive Indexicals and Epistemic Modality", *Topoi*, 36, p. 161–170. (Disponibil pe https://doi.org/10.1007/s11245-015-9340-5)

Lawlor, Krista, 2013, "Files, Indexicals and Descriptivism", *Disputatio*, vol. 5, nr. 36, p. 147–158.

Lewis, David, 1979, "Attitudes De Dicto and De Se", *Philosophical Review*, 88, p. 513–543.

Lüking, Andy, 2017, "Indexicals and Weak Descriptors", p. 1–8. (Disponibil pe https://www.aclweb.org/)

Nunberg, Geoffrey, 1993, "Indexicality and deixis", *Linguistics and Philosophy*, vol. 16, nr. 1, p. 1–43.

Nunberg, Geoffrey, 2002, "Descriptive Indexicals and Indexical Descriptions", M. Reimer, A. Bezuidenhout, *Descriptions and Beyond: An Interdisciplinary Collection of Essays on Definite and Indefinite Descriptions and Other Related Phenomena*, Oxford University Press, p. 1–29.

Orilia, Francesco, 2010, *Singular Reference: A Descriptivist Perspective*, Springer, 290 p.

Orilia, Francesco, 2018, "Russell's Descriptivism about Proper Names and Indexicals: Reconstruction and Defense", Preprint of paper in L. D. C. Elkind & G. Landini, eds., *The Philosophy of Logical Atomism. A Centenary Reappraisal*, Palgrave MacMillan, p. 1–10.

Perry, John, 1977, "Frege on demonstratives", *The Philosophical Review*, vol. 86, nr. 4, p. 474–497.

Perry, John, 1997, "Indexicals and Demonstratives", Hale and Wright (eds.), *A Companion to the Philosophy of Language*, Blackwell Press, Oxford, p. 586–612.

Powell, George, 1998, "The deferred interpretation of indexicals and proper names", *UCL Working Papers in Linguistics*, 10, p. 1–32.

BDD-A32489 © 2021 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:35:43 UTC)

Recanati, François, 1993, *Direct reference: from language to thought*, Oxford, Blackwell, 436 p.
Reichenbach, Hans, 1947, *Elements of Symbolic Logic*, Free Press, New York, 444 p.
Russell, Bertrand, (1918) 1985, *The Philosophy of Logical Atomism*, D. Pears (ed.), Open court, La Salle.
Salmon, Nathan, 1991, "Singular Terms", H. Burkhardt and B. Smitheds., *Handbook of Metaphysics and Ontology*, vol. II, p. 835–837.
Vidal *et al*., 2011, "Introduction: Procedural Meaning", p. 1–22. (Disponibil pe https://www.researchgate.net/)
Zalta, Edward N., 2019, "Gottlob Frege", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Disponibil pe https://plato.stanford.edu)

AN ANALYSIS OF THE NONSTANDARD USES OF INDEXICALS THE DIRECT REFERENCE THEORY *VS* THE DESCRIPTIVE THEORY

Abstract

This paper presents one of the most important debates in the field of philosophy of language with respect to the class of indexicals, namely establishing if the semantic contribution of these expressions consists of individuals or rather descriptive contents. Two influential approaches, the theory of direct reference and the descriptive theory, will be described and analyzed based on a material consisting of utterances in which indexicals have metonymic or generic readings in an attempt to provide a well-reasoned argument in favor of one or the other.

BDD-A32489 © 2021 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:35:43 UTC)